

МИХАЙЛО КОСАЧ: НА ШЛЯХУ ПОСТУПУ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

Бондарчук Т.І.,
викладач математики ЖАТК,
викладач вищої категорії,
викладач-методист

Без історії предмета дослідження немає самого предмета. Така істина побутує в середовищі науковців. На жаль, не всі це розуміють. Саме тому в минулі десятиліття наукові дослідження часто торкались тільки якихось окремих фактів, явищ, що нагадувало вирвані сторінки з суцільної книги. Тим часом рано чи пізно обзивається недосліджене, відкинуте, забуте, відсторонене, як кожна істина.

Чому так важко розвивається сьогодні на фоні проголошених реформ така наука, як методика викладання окремих курсів в освітніх закладах? На ці питання прагнули відповісти вчені – історики, літературознавці та інші представники профільних наук. На шляху методичних пошуків ми звертаємо свій погляд до математиків, які часто в найнесприятливіших умовах забезпечували науково-методичний прогрес.

Зокрема, історію української математики більш як 30 років вивчала, а точніше займалася поверненням в Україну імен видатних учених математиків, які через історичні обставини були або викинуті з історичної пам'яті, або зараховані до визначних науковців інших країн, Галина Сита – науковець з інституту НАН України. Завдяки її зусиллям повертаються на батьківщину імена видатних учених математиків: М. Остроградського, М. Чайковського, М. Кравчука, Г. Вороного, В. Буняковського та ін. 1992 року завдяки її зусиллям було організовано і проведено першу Міжнародну конференцію пам'яті М. Кравчука. Згодом його ім'я було внесено до списку діячів науки і культури, ювілейні дати яких відмічає ЮНЕСКО. За сприяння Галини Ситої було також проведено чотири Міжнародні конференції пам'яті Георгія Вороного, в яких взяли участь науковці з багатьох країн світу.

По лінії ЮНЕСКО відзначався також 200-річний ювілей Михайла Остроградського. З метою вшанування його пам'яті були видані його книги, споруджено пам'ятник-погруддя у місті Полтаві, знято науково-документальний фільм «Михайло Остроградський», також випущено національним банком України ювілейні монети.

Окрім того, була проведена Міжнародна конференція пам'яті Віктора Буняковського.

Заслуги багатьох українських вчених належно поціновані в науковому світі, але зарубіжні науковці здебільшого не знають, що вони за походженням

українці. І тут нашим освітянам є над чим попрацювати, популяризуючи імена і здобутки вчених, наших видатних співвітчизників, тим більше, що для досягнення значних наукових результатів потрібен не лише яскравий талант, а й громадянське подвижництво.

На жаль, у списку відновлюваних імен немає Михайла Косача – сина письменниці Олени Пчілки та брата Лесі Українки, життя якого є чудовим прикладом такого сподвижництва. Отже, що ми знаємо про старшого брата.

Народився Михайло Косач 13 липня 1869 р. у м. Новограді-Волинському у «літературній» родині (за висловом Ольги Кобилянської). Треба сказати, що в цьому оточенні був і відомий історик Михайло Драгоманов – всебічно обдарований вчений, культурний діяч, і родина Старицьких.

Михайло був першою, бажаною дитиною у батьків. Вдався він вродою гарний, вдачею яскравий, показний, розумний, веселий, з феноменальною пам'яттю. У 7–8 років вже стільки всього знав і досконало пам'ятав усе прочитане чи почуте, що просто вражав цим всіх. Шестеро дітей росло в сім'ї Косачів. Виховувались вони в середовищі демократично налаштованої інтелігенції.

В «Літературному» університеті, тобто вдома, в сім'ї, шанували науки. Першими студентами були син Михайло та на півтора року молодша сестра Леся. Вже тоді шліфувались таланти Лесі та Михайла. В юні роки він намагався писати прозою і разом з сестрою займався перекладами найкращих творів європейської літератури. Це були і переклади Гоголя, і оригінальні оповідання, які він підписував псевдонімом М. Обачний.

Коли родина переїхала до Луцька, старших дітей – Михайла і Лесю – батьки відвозили на зиму до Києва для навчання у гімназії. Вчилися з приватними вчителями за програмою чоловічої гімназії. Навчання в Київській гімназії було успішним. Київська наука дала можливість Михайлу вступити відразу до 5-го класу класичної гімназії у Холмі, яку він закінчив через 4 роки зі срібною медаллю. Після гімназії – студент математичного відділення фізичного факультету у Київському університеті, куди він вступив у 1888 року. Однак, провчившись 2 курси, Михайло Косач був відрахований начебто за заборгованість. Насправді він був надто захоплений гуманітарними науками. Парадокс? Так вважали і в родині Косачів. Його літературний талант проявився вже в перших творах, які помігив І. Франко та запросив його до участі в журналі.

Але Михайло довів протилежне і з 1891 року він уже студент Юр'ївського університету (нині м. Тарту). Після закінчення математичного відділення він переводиться на фізичне і незабаром завершує свою освіту. На той час він захопився сейсмологією і, будучи студентом, працює асистентом фізичного кабінету, де готує і проводить досліди на лекціях професора Б.Б. Голіцина, відомого вченого, згодом академіка, основоположника сейсмології як точної науки, винахідника сейсмографа, першого президента Міжнародної сейсмічної асоціації.

Михайла все більше вабить фізика, він досліджує рентгенівські промені. Є відомості, що перед від'їздом Лесі на операцію до Берліну, Михайло сконструював апарат, який виконав рентгенівський знімок хворої ноги і руки сестри, а потім просив для порівняння зробити такий же знімок після операції. Можна говорити про досягнення М. Косача у відкритті і рентгенівських променів. Швидко Михайло Косач здобув репутацію найкращого фізика в університеті, як він сам писав в листі до Косачів.

У 1895 році Михайло Косач захистив кандидатську дисертацію на тему «Строение света в однородной среде». Наступна сторінка його наукової біографії молодого вченого – участь у Всеросійській виставці в Нижньому Новгороді (1896 р.), де Михайло Косач бере участь у будові зразкової метеорологічної станції, на якій працює цілий місяць спостерігачем.

У 1897 року Михайло Косач складає іспити на звання викладача фізики й математики в університеті, здобуває ступінь магістра. Далі – шлях до німецького міста Кельна, де він знайомиться з газовими двигунами. Далі – участь у Всеросійському з'їзді природників і лікарів у Києві. Тут звучить його доповідь з фізики, метеорології, і він шкодує, що не має змоги виступити на етнографічній секції.

Михайла Косача як ученого енциклопедичних знань запрошує на роботу Харківський університет, один з найкращих університетів. Тут він дістає посаду приват-доцента на кафедрі фізики та метеорології. Працює в оточенні таких наукових світил, як математик і механік О. Лепунов, математик О. Струве, геолог П. Пятницький, архітектор О. Бекетов, етнограф і літературознавець М. Сумцов.

Михайло Косач читає курси загальної метеорології, електростатики й електромагнетизму, механічної теорії тепла, рентгенівських променів. Крім того, викладає загальну фізику у ветеринарному інституті та в школі технічного товариства, керує університетською метеорологічною станцією. Водночас публікує ряд наукових праць.

Надзвичайно цікава сторінка наукової біографії Михайла Косача – це характеристика навчальних університетських курсів того часу, зокрема у своїх виступах він використовував історію науки, відомості про видатних професорів, відкидає геть сухі перекази текстів у підручниках з фізики чи математики. Робить висновок, що людям, які нічого не створили самостійно в науці, просто не можна писати підручники, в яких відображається недостатня обізнаність з предметом.

Наукова праця в університеті передбачала стосунки зі студентами. Студенти давали високу оцінку Михайлу Петровичу, називали його найкращим другом, товаришем, щирим, добрим, готовим допомогти. Тим часом Михайло Косач – і письменник, і фольклорист, активний громадський діяч. Своєю невсипущою енергією він подібний до Лесі Українки. Гартує, як і Леся Українка, свій характер, готуючись до нових відкриттів, усвідомлюючи обов'язки молодого покоління, яке продовжить традиції старших на шляху суспільного поступу. Чим більше пізнаєш Михайла Косача, тим більше

переконуєшся, що справжній учений ніколи не замикається у вузьких інтересах своєї науки. Він належав до тих, чия діяльність мала широкий публічний резонанс. Впевнений у своїх знаннях, у необхідності служити науці, він виходив за межі свого предмета, своєї статті, свого реферату. Це був тип представника нового покоління вчених, культурних діячів, що відзначалися, як вже говорилося, широтою інтересів.

Саме його наукова діяльність може стати взірцем для наших освітян, викладачів, яскравим зразком наукових досягнень та їх популяризації, знайомства з місцями, пов'язаних з життям і творчістю видатних діячів науки, підготовки конференцій тощо.

Спостерігаючи сьогодні, як студенти виявляють інтерес до математики та її подвижників, віриш, що наш обов'язок відновлювати сторінки історії математики. Пишаємося тим, що маємо таких земляків, як, наприклад, Леонід Грищук з Житомира, про якого теж мало знаємо, і повинні зробити все можливе, щоб імена наших геніальних співвітчизників були відомі в Україні і в світовому товаристві.

На жаль, Михайлу Косачу судилось недовге, коротке але дуже насичене творчою діяльністю життя. Віриться, що світлий образ, ім'я Михайла Косача ніколи не буде забуте, а стане взірцем для молоді в оновленому прогресуючому суспільстві.

Список використаних джерел та літератури

1. Букет Є. Невтомна дослідниця вітчизняної науки «Слово «Просвіти» 2009, 13–19 серпня, С.»
2. Косач-Кривенюк О. З дитячих років Лесі Українки. Спогади про Лесю Українку. Київ, Дніпро, 1971. С. 41–43.
3. Пчілка О. З біографії. Спогади про Лесю Українку. Київ, Дніпро, 1971. С. 41–43.
4. Хорунтий Ю., Ісаков С. Серце, яке жадало дії. *Вітчизна*. 1984. № 8.